

*Шуст Г. П.,**кандидат юридичних наук,
викладач-методист**Київського професійно-педагогічного фахового коледжу імені Антона Макаренка**Шевчук В. Л.,**викладач-методист**Київського професійно-педагогічного фахового коледжу імені Антона Макаренка*

ІНСТИТУТ СІМЕЙНОЇ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню інституту медіації в сімейному праві. Проаналізовано зміст поняття «сімейна медіація», етапи проведення зазначеної процедури, переваги її функціонування в порівнянні з судовим порядком врегулювання спору та узагальнені наукові праці, щодо проблем функціонування в Україні інституту сімейної медіації.

Запропоновано закріпити в Сімейному кодексі України наступне визначення: «Сімейна медіація – це позасудовий спосіб вирішення конфлікту встановлений Законом України «Про медіацію», що виник у сім'ї між подружжям, коли сторони не можуть домовитися в мирному порядку».

У статті виділені наступні етапи проведення сімейної медіації: 1) підготовка до медіації, що передбачає укладення договору про проведення медіації; 2) формування інформаційної бази, збирання необхідних відомостей; 3) проведення переговорів, шляхом заслуховування вимог кожної зі сторін; 4) вирішення проблеми, надання медіатором пропозицій вирішення спору; 5) укладання та підписання медіаційної угоди; 6) зворотній зв'язок, проведення опитування щодо результатів медіації після закриття відповідної угоди.

Доведено, що судовий порядок розгляду та вирішення сімейних спорів, орієнтований більше на забезпечення засобами державного примусу вимоги однієї зі сторін спору, ніж на повну ліквідацію конфлікту між суб'єктами сімейних правовідносин, внаслідок чого не забезпечується принцип зміцнення сім'ї та інші.

Встановлено, що в порівнянні з традиційними методами вирішення спорів, сімейна медіація має наступні переваги: 1) переговори відбуваються за допомогою незалежного посередника (медіатора), який однаково уважний до кожної зі сторін та сприяє підтриманню нормальної атмосфери для подальшої конструктивної комунікації; 2) дозволяє та допомагає сторонам самостійно розробляти варіанти вирішення спору, плани на майбутнє, контролює результати переговорів, враховуючи інтереси не тільки сторін процесу, але й дітей; 3) покращує спілкування між сторонами, допомагає їм обмінюватися думками та інформацією, чути й бути почутими; 4) варіанти рішень можуть виходити за межі засобів правового захисту (наскільки вистачить фантазії у сторін та можливості це погодити), тоді як у суді це неможливо; 5) рішення є взаємовигідним, у виграші опиняються обидві сторони (за принципом win-win); 6) швидке досягнення результату та розв'язання спору, якщо порівнювати із судовим процесом; 7) фокусується увага на потребах дітей, їхні особисті потреби більше враховуються, ніж це відбувається під час судового розгляду, оскільки суд

розглядає справу на підставі позовних вимог, за які він не може вийти.

Ключові слова: Закон України «Про медіацію, сімейний спір, альтернативний спосіб врегулювання спору, переваги сімейної медіації, етапи проведення медіації.

Постановка проблеми та її актуальність. Сім'я не просто «є первинним та основним осередком суспільства» [1], як закріплено у Сімейному кодексі України, це, перш за все, складний соціальний інститут. Будь-яке врегулювання сімейних відносин повинно враховувати особливості як звичаєвих норм суспільства та культури, так і особливостей правової системи, до якої відноситься відповідна держава.

Недосконалість судової системи та активні дії України на шляху до інтеграції в європейську спільноту стимулюють розвиток новітніх, альтернативних шляхів для врегулювання спорів та конфліктів. Сімейні спори є одним з найчисленніших та найскладніших за своєю правовою природою видом спорів, зазначене обумовлене спільним інтересом, заснованим на емоційній прихильності один до одного, дітях, спільному майновому та майновому зобов'язаннях та інше.

На сьогодні сімейна медіація залишається чимось невідомим для українського суспільства. Як показує практика переважна більшість осіб, які звертаються до суду для вирішення сімейного спору, навіть не знають про можливість його мирного вирішення в досудовий чи позасудовий спосіб.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Над проблемами запровадження та функціонування процедури сімейної медіації в Україні працювали такі вчені-юристи: О. Яворська, А. Демчук, Н. Бондаренко-Зелінська, О. Парнега, С. Федик, Т. Подковенко, І. Чеховська, І. Божук, Б. Леко, О. Кармаза, А. Демчук, І. Борис, С. Дяченко, Н. Колокольна, О. Явор, В. Боштан, Г. Огречук, В. Череватюк, Р. Сай, А. Даниляк. Проте у світлі необхідності подальшого реформування інституту медіації зазначена тема не втрачає актуальності.

Метою статті – є дослідження концепції сімейної медіації як самостійного способу вирішення сімейних спорів.

Виклад основного матеріалу. Медіація як інструмент альтернативного вирішення спорів вже давно успішно працює в правових системах більшості розвинених держав, в Україні лише 16 листопада 2021 року Верховна Рада прийняла Закон України «Про медіацію» (далі – ЗУ «Про медіацію»).

ЗУ «Про медіацію» вносить зміни до ряду законів та кодексів, які передбачають можливість використовувати медіацію

при вирішенні широкого спектру спорів, за умови, що сама процедура не зачіпає прав та інтересів третіх осіб, не задіяних в медіації. Що стосується цивільних справ внесені наступні зміни:

1) Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» ст. 21 передбачає, що спори, що виникають у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, розглядаються відповідно до законів України, у тому числі із застосуванням медіації [2];

2) ч. 7 ст. 49 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) «Сторони можуть примиритися, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу. Результат домовленості сторін може бути оформлений мировою угодою» [3].

3) ч. 2 ст. 197 ЦПК «У підготовчому засіданні суд: з'ясовує, чи бажають сторони укласти мирову угоду, провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації, передати справу на розгляд третейського суду або звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді» [3];

4) ч. 5 ст. 198 ЦПК «Суд може оголосити перерву у підготовчому засіданні у разі необхідності, зокрема у випадках: 5) якщо сторони домовилися провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації» [3];

5) ч. 1 ст. 251 ЦПК «Суд зобов'язаний зупинити провадження у справі у разі звернення обох сторін з клопотанням про зупинення провадження у справі у зв'язку з проведенням медіації» [3];

6) ч. 1 п. 3-1 ст. 253 ЦПК «Строки, на які зупиняється провадження у справі: на час проведення медіації, але не більше дев'яноста днів з дня постановлення судом ухвали про зупинення провадження у справі» [3].

Вважаємо позитивним положення, що проведення медіації не впливає на перебіг позовної давності. Варто зазначити, що у Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах зазначалось: «Держави-члени дбатимуть про те, щоб сторони, які обирають медіацію у спробі вирішити спір, у подальшому не позбавлялися можливості ініціювати судове провадження або арбітраж стосовно цього спору внаслідок впливу строку позовної давності під час процесу медіації» [4].

Як бачимо в Сімейний кодекс не були внесені зміни що стосуються медіації, також зазначений Закон не містить визначення поняття «Сімейна медіація».

Відповідно до ч. 4 ст. 1 ЗУ «Про медіацію», медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [5].

Н. Бондаренко-Зелінська пропонує наступне визначення, «сімейна медіація» – це примирна процедура врегулювання конфліктів та правових спорів між суб'єктами сімейних правовідносин, що здійснюється за сприяння незалежного, нейтрального, кваліфікованого посередника – медіатора [6, с. 159].

А. Даниляк визначає сімейну медіацію – як процес вирішення сімейних конфліктів мирним шляхом, в якому незалежна третя сторона (медіатор) сприяє покращенню комунікації учасників спору та допомагає прийняти зважені, задовільні рішення для кожної з сторін [7, с. 56].

На думку В. Боштан, під сімейною медіацією слід розуміти процес, у якому незалежна третя особа допомагає учасникам

сімейного конфлікту поліпшити взаємовідносини один одного і приймати присмітні та взаємовигідні для обох сторін свідомі рішення по окремим або всім питанням, пов'язаних з розлукою, дітьми, фінансовими і майновими питаннями [8, с. 159].

Пропонуємо закріпити в Сімейному кодексі України наступне визначення: «Сімейна медіація – це позасудовий спосіб вирішення конфлікту встановлений ЗУ «Про медіацію», що виник у сім'ї між подружжям, коли сторони не можуть домовитися в мирному порядку».

Сімейна медіація дозволяє кожній стороні розглянути вирішення проблеми в новому, досудовому порядку. В результаті сторони розпочнуть розуміти один одного, а також самостійно намагатися знайти рішення, яке влаштує обидві сторони.

Слушно зазначає Т. Подковенко, що сенс медіації як особливої примирної процедури полягає у відході від конфлікту, виведення суспільства на якісно новий рівень співпраці та демократизму, формування засад правової держави і дієвості громадянського суспільства [9, с. 48].

Одним із різновидів медіації, згідно зі стандартами, визначеними в Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № (98) 1 щодо медіації в сімейних питаннях від 2 січня 1998 року, є сімейна медіація.

Згідно з положеннями цих Рекомендацій, медіація у сімейних справах повинна: 1) поліпшувати спілкування між членами сім'ї; 2) зменшувати конфлікти між сторонами в спорі; 3) забезпечувати полюбовне вирішення спору; 4) забезпечувати безперервність особистих контактів між батьками і дітьми; 5) знижувати соціальні та економічні збитки від розлучень і розставань; 6) зменшувати час, необхідний для вирішення конфліктів іншими способами [10].

Зовсім протилежним зазначеним вище рекомендаціям є судовий порядок розгляду та вирішення сімейних спорів, адже судовий процес орієнтований більше на забезпечення засобами державного примусу вимоги однієї зі сторін спору, ніж на повну ліквідацію конфлікту між суб'єктами сімейних правовідносин, внаслідок чого не забезпечується принцип зміцнення сім'ї та інші.

Н. Кантор зазначає, що медіація нам потрібна для обмеження впливу держави на суспільство у сфері розв'язання конфліктів, утвердження плюралізму методів і процедур вирішення спорів, гарантування змоги всім громадянам більш ефективно здійснювати захист своїх прав та законних інтересів [11, с. 9].

Погоджусь з думкою Б. Леко, що яким би не був досконалим Закон України «Про медіацію», щоб він працював на людину, а медіаторів шукали і вони були затребувані, необхідне формуванням в Україні національної ідеї, а саме побудови громадянського суспільства, що безпосередньо пов'язано з необхідністю розбудови державності, оскільки вдосконалення суспільства є необхідною умовою демократичного розвитку України [12, с. 32].

С. Дяченко С., Н. Колокольна додають, що впровадженню процедури медіації в цивільний процес України нині перешкоджає низка причин, а саме: 1) низька правова культура населення, без якої неможливо провести реформи щодо запровадження певного правового інституту; 2) низький рівень довіри до цієї послуги, пов'язаний із недостатньою обізнаністю населення про переваги медіації як альтернативного способу вирішення спору; 3) бажання однієї зі сторін задовольняти лише свої інтереси, не бажаючи йти на компроміс; 4) добре

сформована позиція суспільства, що звернення до суду є єдиним способом вирішення спору; 5) відсутність фінансової підтримки, оскільки будь-які реформи потребують значних витрат [13, с. 121].

На думку В.Череватюка та Р. Сай головними перевагами сімейної медіації є: 1) економія часу; 2) зниження вартості процесу вирішення спору; 3) можливість впливати на результат; 4) конфіденційність процедури; 5) можливість збереження або відновлення ділових взаємин з партнерами; 6) можливість запобігти виникненню подібних конфліктів у майбутньому; 7) гарантія виконання рішення (у випадку успішної медіації) [14, с. 84].

Погоджуємося з вище зазначеними твердженнями та підсумовуємо, що в порівнянні з традиційними методами вирішення спорів, сімейна медіація має наступні переваги: 1) переговори відбуваються за допомогою незалежного посередника (медіатора), який однаково уважний до кожної зі сторін та сприяє підтриманню нормальної атмосфери для подальшої конструктивної комунікації; 2) дозволяє та допомагає сторонам самостійно розробляти варіанти вирішення спору, плани на майбутнє, контролює результати переговорів, враховуючи інтереси не тільки сторін процесу, але й дітей; 3) покращує спілкування між сторонами, допомагає їм обмінюватися думками та інформацією, чути й бути почутими; 4) варіанти рішень можуть виходити за межі засобів правового захисту (наскільки вистачить фантазії у сторін та можливості це погодити), тоді як у суді це неможливо; 5) рішення є взаємовигідним, у виграші опиняються обидві сторони (за принципом win-win); 6) швидке досягнення результату та розв'язання спору, якщо порівнювати із судовим процесом; 7) фокусується увага на потребах дітей, їхні особисті потреби більше враховуються, ніж це відбувається під час судового розгляду, оскільки суд розглядає справу на підставі позовних вимог, за які він не може вийти.

А. Демчук А., І. Борис пропонують виокремити основні етапи медіації, а саме:

- 1) досягнення домовленості (укладення договору) про проведення медіації;
- 2) виклад позицій сторін, пошук причин спору та можливих шляхів його вирішення;
- 3) досягнення консенсусу;
- 4) підписання угоди за результатами медіації [15, с. 7].

Наголошуємо, що кожен етап має свої завдання, і лише за умови їх успішного виконання можливий перехід до наступного етапу.

Варто зазначити, що в Європейському Союзі виокремлюють ще один етап – проведення після виконання медіації процедури так званого фідбеку «Mediation Feedback Questionnaire», що передбачає детальну оцінку клієнтом проведеної медіації. Так, Європейська комісія з ефективності правосуддя розробила Інструментарій розробки медіації: забезпечення виконання Інструкцій СЕРЕЛ щодо медіації, в якому містяться усі стандартизовані шаблони документів, зокрема й модель анкети зворотного зв'язку з посередництва. Вона містить 11 пунктів (5 тестів, 2 таблиці, 1 питання з відкритою відповіддю та 3 настанови) для того, щоб постійно вдосконалювати механізм проведення медіації [16].

Вважаємо, що зазначений досвід необхідно застосовувати в практиці українським медіаторам.

Висновок. Отже, сімейна медіація – це позасудовий спосіб вирішення конфлікту встановлений ЗУ «Про медіацію», що

виник у сім'ї між подружжям, коли сторони не можуть домовитися в мирному порядку».

У результаті проведеного дослідження, пропонуємо виділити наступні етапи проведення сімейної медіації:

- 1) підготовка до медіації, що передбачає укладення договору про проведення медіації;
- 2) формування інформаційної бази, збирання необхідних відомостей;
- 3) проведення переговорів, шляхом заслуховування вимог кожної зі сторін;
- 4) вирішення проблеми, надання медіатором пропозицій вирішення спору;
- 5) укладання та підписання медіаційної угоди;
- 6) зворотній зв'язок, проведення опитування щодо результатів медіації після закриття відповідної угоди.

В порівнянні з традиційними методами вирішення спорів, сімейна медіація має наступні переваги: 1) переговори відбуваються за допомогою незалежного посередника (медіатора), який однаково уважний до кожної зі сторін та сприяє підтриманню нормальної атмосфери для подальшої конструктивної комунікації; 2) дозволяє та допомагає сторонам самостійно розробляти варіанти вирішення спору, плани на майбутнє, контролює результати переговорів, враховуючи інтереси не тільки сторін процесу, але й дітей; 3) покращує спілкування між сторонами, допомагає їм обмінюватися думками та інформацією, чути й бути почутими; 4) варіанти рішень можуть виходити за межі засобів правового захисту (наскільки вистачить фантазії у сторін та можливості це погодити), тоді як у суді це неможливо; 5) рішення є взаємовигідним, у виграші опиняються обидві сторони (за принципом win-win); 6) швидке досягнення результату та розв'язання спору, якщо порівнювати із судовим процесом; 7) фокусується увага на потребах дітей, їхні особисті потреби більше враховуються, ніж це відбувається під час судового розгляду, оскільки суд розглядає справу на підставі позовних вимог, за які він не може вийти.

Література:

1. Сімейний кодекс України : від 10.01.2002 р. № 2947-III : станом на 19 лют. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 06.03.2023).
2. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III : станом на 15 груд. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14> (дата звернення: 06.03.2023).
3. Цивільний процесуальний кодекс України : від 18.03.2004 р. № 1618-IV : станом на 6 листоп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 06.03.2023).
4. Рекомендації та резолюції Комітету Міністрів Ради Європи. *Верховний Суд України*. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B) (дата звернення: 06.03.2023).
5. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX : станом на 15 груд. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20> (дата звернення: 06.03.2023).
6. Бондаренко-Зелінська Н. Окремі аспекти альтернативного вирішення спорів при врегулюванні сімейних конфліктів. *Приватне право і підприємництво*. 2016. № 15. С. 158–162.
7. Даниляк А. Медіація як новітній засіб вирішення сімейних спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 3. С. 56–58.

8. Боштан В. Медіація як альтернативний спосіб вирішення сімейних спорів та конфліктів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. № 20. С. 156–159.
9. Подковенко Т. Медіація: міжнародно-правові стандарти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. № 4. С. 47–54.
10. Рекомендація № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах. *Верховний Суд України*. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B) (дата звернення: 06.03.2023).
11. Кантор Н. Судочинство vs медіація: співвідношення правових інститутів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2019. № 24. С. 4–10.
12. Леко Б. Медіація в сімейних конфліктах і розлученнях. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 29–32.
13. Дяченко С., Колокольна Н. Запровадження медіації для вирішення сімейних спорів у цивільному судочинстві України: судово практика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 118–121.
14. Черватюк В., Сай Р. Інститут примирення та медіація в контексті специфіки ментальності сторін конфлікту. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2018. № 4. С. 81–88.
15. Демчук А., Борис І. Використання процедури медіації у вирішенні сімейних конфліктів на основі аналізу норм національного та міжнародного законодавства. *Історико-правовий часопис*. 2019. № 1. С. 61–65.
16. The CEPEJ adopts a toolkit to strengthen the implementation of the CEPEJ guidelines on mediation. *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/the-cepej-adopts-a-toolkit-to-strengthen-the-implementation-of-the-cepej-guidelines-on-mediation> (date of access: 06.03.2023).

Shust H., Shevchuk V. Institute of family mediation in Ukraine

Summary. The article is devoted to the study of the institute of mediation in family law. The author analyzes the content of the concept of "family mediation", the stages of this procedure, the advantages of its functioning in comparison with the judicial procedure for dispute resolution and summarizes scientific works on the problems of functioning of the institute of family mediation in Ukraine.

The author proposes to enshrine the following definition in the Family Code of Ukraine: "Family mediation is an out-of-court method of conflict resolution established by the Law of Ukraine "On Mediation" which arose in a family between spouses when the parties cannot reach an amicable agreement".

It is proposed to distinguish the following stages of family mediation: 1) preparation for mediation, which involves the conclusion of a mediation agreement; 2) formation of an information base, collection of necessary information; 3) negotiation by hearing the claims of each party; 4) problem solving, provision of dispute resolution proposals by the mediator; 5) conclusion and signing of a mediation agreement; 6) feedback, conducting a survey on the results of mediation after the closure of the relevant agreement.

It is proved that the judicial procedure for consideration and resolution of family disputes is focused more on ensuring by means of state coercion the claim of one of the parties to the dispute than on the complete elimination of the conflict between the subjects of family legal relations, and as a result, the principle of strengthening the family and others are not ensured.

It is established that, compared to traditional methods of dispute resolution, family mediation has the following advantages: 1) negotiations take place with the help of an independent mediator who is equally attentive to each party and helps maintain a normal atmosphere for further constructive communication; 2) allows and assists the parties to independently develop options for resolving the dispute, plans for the future, monitors the results of the negotiations, taking into account the interests of not only the parties to the process, but also children; 3) improves communication between the parties, helps them exchange opinions and information, hear and be heard; 4) solutions can go beyond the scope of legal remedies (as far as the parties have enough imagination and the ability to agree on it), whereas in court this is impossible; 5) the solution is mutually beneficial, both parties benefit (win-win principle); 6) quicker achievement of results and resolution of the dispute compared to litigation; 7) focus on the needs of children, their personal needs are taken into account more than in court proceedings, as the court considers the case on the basis of claims that it cannot go beyond.

Key words: Law of Ukraine «On Mediation», family dispute, alternative dispute resolution, benefits of family mediation, stages of mediation.